

**راهبردهای سیاست خارجی ایران در
افق چشم انداز ۱۴۰۴**

www.ketab.ir

دکتر محمد اکرمی نیا

تهران، ۱۳۹۲

سرشناسه: اکرمی نیا، محمد

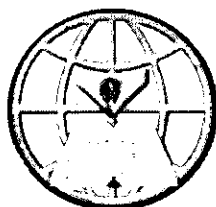
عنوان و پدیدآورنده: راهبردهای سیاست خارجی ایران در افق چشم انداز ۱۴۰۴ / محمد اکرمی نیا/تهران: دانشگاه

عالی دفاع ملی، انتشارات دعا ۱۳۹۲

شابک: ۵-۰۱-۷۲۵۶-۶۰۰-۹۷۸

مشخصات ظاهری: ۱۸۷ صفحه

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی

راهبردهای سیاست خارجی ایران در افق چشم انداز ۱۴۰۴

نویسنده: محمد اکرمی نیا

ویراستاری علم و اطلاعات، معاونت پژوهش و تولید علم

طراح جلد: سید محسن عادلی

صفحه آرا: دانا گوهری

شابک: ۵-۰۱-۷۲۵۶-۶۰۰-۹۷۸

بها: ۸۰۰۰۰ ریال

نوبت و سال چاپ: چاپ اول- پاییز ۱۴۰۳

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

ناشر: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (دعا)

همه حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ است.

انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (دعا)

نشانی انتشارات: تهران. ضلع شمالی بزرگراه شهید بابایی، بعد از اتوبان هنگام،

دانشگاه عالی دفاع ملی، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، تلفن ۲۲۹۷۰۳۴۳

نشانی اینترنتی: www.sndu.ac.ir

فهرست مـ

عنوان	صفحه
سخن ناشر.....	۹
مقدمه.....	۱۱
فصل اول: کلیات.....	۱۳
فصل دوم: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۹
بخش اول: سیاست خارجی.....	۲۳
مفهوم سیاست خارجی.....	۲۴
برداشت‌های کلان از سیاست خارجی.....	۲۵
اهداف سیاست خارجی.....	۲۶
ابزارهای سیاست خارجی.....	۲۶
عوامل مؤثر بر سیاست خارجی.....	۲۸
بخش دوم: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۲۹
عوامل مؤثر بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۲۹
اصول فقهی تعیین کننده سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۳۳
سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه فقهی.....	۳۶
نهادهای مؤثر بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۳۸
جهت گیری‌های سیاست خارجی ایران.....	۴۰
نظریه‌های سیاست خارجی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۴۳
گفتمان‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۴۷
اهداف کلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۵۱
اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۵۲
آموزه‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران.....	۵۴
سیاست خارجی در سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران.....	۶۰
سیاست خارجی در قانون برنامه پنج ساله پنجم.....	۶۵

فصل سوم: منطقه آسیای جنوب غربی ۶۷

بخش اول: منطقه آسیای جنوب غربی ۷۱

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در جنوب غرب آسیا (خاورمیانه) ۷۲

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس ۷۵

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در شبه قاره ۸۱

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز ۸۵

بخش دوم: محیط شناسی راهبردی در منطقه آسیای جنوب غربی ۹۱

بخش سوم: زمینه‌ها و سازوکارهای سیاسی اعتلای موقعیت ایران در منطقه آسیای جنوب غربی ۱۰۱

سازمان همکاری‌های اقتصادی ۱۰۱

سازمان همکاری‌های منطقه‌ای ۱۰۲

دی هشت ۱۰۵

اوپک گازی ۱۰۶

فصل چهارم: شاخص‌های اعتلای موقعیت ایران در منطقه آسیای جنوب غربی ۱۰۷

همزیستی مسالمت آمیز ۱۱۱

هنجارسازی ۱۱۳

تعامل سازنده ۱۱۷

تنش‌زدایی ۱۲۳

اعتمادسازی ۱۳۱

چندجانبه گرایی ۱۳۷

اهداف چندجانبه گرایی ۱۴۰

جایگاه چندجانبه گرایی در نظریه‌های روابط بین‌الملل ۱۴۳

مکاتب جهان سوم ۱۴۸

چندجانبه گرایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ۱۵۲

فصل پنجم: راهبردهای اعتلای موقعیت جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای جنوب غربی ۱۷۳

منابع ۱۷۵

سخن ناشر

دانشگاه عالی دفاع ملی به عنوان سازوکاری علمی و سازمانی در توسعه ادبیات راهبردی و آموزش مدیران عالی کشور در حوزه مسایل راهبردی، دفاعی، امنیتی، با بهره گیری از بنیانها و نظریه های بومی، در صدد تدوین راهبردهای تعالی بخش به منظور تحقق اهداف منبعث از رسالت و مأموریت علمی خویش است.

این دانشگاه از راکز علمی کلیدی و حساس در عرصه مسایل راهبردی است که از بدو تشکیل و راه اندازی تا پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در صحنه آموزش مسایل دفاعی - امنیتی به منظور فادر سازی متناسب با اهداف مقدس جمهوری اسلامی در سطوح مدیران عالی کشوری و لشکری پیش قدم بوده و وظیفه خطیر خود در جهت آموزش فرماندهان و مدیران عالی رتبه کشور را سرلوحه تمامی برنامه ها قرار داده است. این امر هنگامی مهم تر می نماید که نگاهی پژوهشی و عمیق به پیرامون کشور، منطقه و جهان داشته باشیم؛ چرا که با ظهور تهدیدات نوین در عرصه بین الملل، لزوم داشتن چنین کانونی برای به هنگام سازی مدیران عالی و فرماندهان نظامی کاملاً ملموس خواهد بود. از سوی دیگر ایده ی ایجاد تمدن بزرگ موجب می شود تا این تلاش و تعهد موجب توسعه همکاری ها و ترغیب سازمان هایی گردد که برای رسیدن به این هدف متعالی و ایجاد تحول در برنامه ها و فعالیت ها تولید و توزیع ادبیات راهبردی را یار می نمایند.

با نگرش به این رویکرد و اهمیت موضوع، لزوم تولید و توزیع ادبیات راهبردی در دانشگاه که حاصل تلاش اساتید و فرهیختگان متخصص در علوم راهبردی و دانش آموختگانی است که با نهایت تلاش و کوشش مدت زمان مفیدی از دوران زندگی خود را جهت نگارش مفاهیم و اصول علوم راهبردی و تدوین رساله ی دکتری در دانشگاه طی نموده اند، نمایان می گردد. این راستا انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی در سه حوزه ی مدیریت راهبردی، دفاع ملی و امنیت ملی، اهتمام به برنامه ها و در چارچوب اهداف و مفاهیم عالی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران و تدابیر رهبر معظم انقلاب اسلامی و فرماندهی کل قوا حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، سعی در انتقال مفاهیم و آموزه های خود به سطوح مختلف مدیران و ارکان جامعه داشته و در این بستر دست های پرتوانی که نبل به این اهداف را تسهیل می نمایند به گرمی می فشارد.

و ما توفیقنا اِلَّا بِاللّٰهِ و علیک توکلنا و الیه نُنِیب
انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

روندهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در سال های ۲۰۱۳-۱۹۷۹ تحت تأثیر قابلیت های ساختار داخلی، تحول در نظم منطقه ای و شکل بندی قدرت در سیاست بین الملل قرار داشته است. هریک از عوامل و مؤلفه های یاد شده نقش مؤثری در جابجایی قدرت نظام بین الملل و دگرگونی های سریع محیط منطقه ای داشته است. در این فرایند، نقش ملی و جهت گیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی در راستای اهداف ایدئولوژیک انقلاب اسلامی و ضرورت های ژئوپلیتیکی ایران قرار گرفته است.

سند چشم انداز توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران معطوف به ارتقاء نقش ملی جمهوری اسلامی در حقوق ۱۴۰۴ بوده است. براساس چنین نگرشی، نهادهای سیاسی و کارگزاران اجرایی جمهوری اسلامی این وظیفه دارند تا زیرساخت های لازم برای ارتقاء نقش راهبردی ایران در محیط منطقه ای و بین الملل را فراهم آورند. از سوی دیگر، ضرورت های راهبرد دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران براساس سیاست کلی نظام، نشانه های سند چشم انداز ۱۴۰۴ و همچنین برنامه های ۵ ساله توسعه اجتماعی و اقتصادی قرار گرفته است. هریک از سه شاخص یاد شده را می توان به عنوان بخشی از ضرورت های راهبردی ایران تلقی نمود.

با توجه به مؤلفه های یاد شده، دانشگاه عالی دفاع ملی مبادرت به تنظیم و تدوین راهبردهای اعتلای موقعیت جمهوری اسلامی ایران در محیط منطقه ای و بین الملل نموده است. تحقق اهداف سند چشم انداز در شرایطی امکان پذیر خواهد بود که هریک از نهادهای آفریننده، مراکز پژوهشی و سازمان های اجرایی در کشور بتوانند زمینه های تحقق چنین اهدافی را در راستای شکل گیری «ایران منطقه ای» فراهم سازند.

مفهوم ایران منطقه ای معطوف به شرایطی است که جمهوری اسلامی ایران بتواند اهداف بنیادین سند چشم انداز را تأمین نماید. فرایندهایی همانند توسعه یافتگی، دستیابی به جایگاه اول اقتصادی، جایگاه اول علمی و فناوری در سطح منطقه، دارای هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخشی در جهان اسلام، منطقه گرایی در آسیای جنوب غربی، دارای تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین الملل را می توان در زمره عوامل و عناصری دانست که جهت گیری و نقش ملی سیاست خارجی ایران را منعکس می سازد. تحقق چنین اهدافی صرفاً در شرایطی امکان پذیر خواهد بود که زمینه های لازم برای شکل گیری و سازماندهی هریک از اهداف یاد شده فراهم گردد.

تدوین راهبرد اعتلای موقعیت سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به عنوان بخشی از ضرورت های تحقق ایران آینده در افق سند چشم انداز تلقی می شود. مفروض این پژوهش بر ضرورت «کنش چندجانبه» تأکید دارد. شاخص های کنش چندجانبه را موضوعاتی از جمله: هم زیستی مسالمت آمیز، هنجارسازی، تعامل سازنده، تنش زدایی و اعتمادسازی شامل می شود. هریک از این شاخص ها بخشی از ضرورت های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در افق تحقق سند چشم انداز تلقی می شود.

ارزیابی انجام شده درباره روندهای تحقق راهبرد اعتلا در سیاست خارجی ایران معطوف به فرایندی است که بتدریج چنین شاخص هایی را در ساختار سیاسی و فرایندهای سیاست خارجی ایران سازماندهی نمود. در بین شاخص ها، هنجارسازی از جایگاه و اولویت ویژه ای برخوردار است. هنجارسازی بخشی از ضرورت است سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بوده که از طریق فرایندهایی همانند صدور انقلاب، تولید ادبیات راهبردی و ایجاد فرایندی حاصل می گردد که نشانه هایی از گفتمان انقلاب اسلامی ایران را منعکس نمایند.

در این ارتباط، نشانه هایی از جمله: رساندن گویی، ایدئولوژیک گرایی، صدور انقلاب و تحرک ژئوپلیتیکی را می توان در زمره هنجارسازی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران دانست. در نظرسنجی های انجام شده، مشخص گردید که «تشریف مخاطبین بر ضرورت هنجارسازی برای تحقق اهداف سیاست خارجی ایران در افق سند چشم انداز» تأکید داشته اند. این امر نشان می دهد که در سال های بعد از جنگ سرد، نشانه های جدیدی از قدرت و سیاست خارجی کشورها ظهور یافته است. هنجارگرایی را باید نماد قدرت نرم بازیگرانی دانست که در سیاست جهانی به ایفای نقش مبادرت می نمایند.

دومین مؤلفه تأثیرگذار در فرایند سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و افق سند چشم انداز را باید بر اساس «فرایندهای تنش زدایی» مشاهده نمود. اولین مرحله تنش زدایی در سیاست خارجی ایران مربوط به سال ۱۳۶۸ یعنی اولین سال اجرای برنامه توسعه در جمهوری اسلامی ایران بود. «تنش زدایی نه تنها به عنوان یکی از مؤلفه های تشکیل دهنده سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران محسوب می شود، بلکه باید در زمره اولویت های سیاست خارجی دولت آقای دکتر حسن روحانی قرار گیرد. هنجارسازی از طریق تنش زدایی نتایج مؤثرتری برای سیاست خارجی ایران خواهد داشت. اگر هنجارگرایی سیاست خارجی ایران بدون شکل گیری چالش های منطقه ای و بین المللی مورد

پیگیری قرار گیرد، مطلوبیت راهبردی بیشتری برای تحقق اهداف سند چشم انداز از جمله جایگاه یابی، توسعه یافتگی، تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین الملل را امکان پذیر می سازد.

تحقق فرایندهای تنش زدایی در شرايطی امکان پذیر است که نشانه هایی از اعتماد سازی در روند سیاست خارجی ایران حاصل گردد. اعتمادسازی ماهیت چندجانبه، تعاملی و پویا دارد. روندهای سیاست خارجی ایران مبتنی بر تعامل سازنده بدون توجه به نشانه های اعتمادسازی حاصل نخواهد شد. به عبارت دیگر، اعتمادسازی را باید به عنوان بخشی از راهبرد سیاست خارجی ایران دانست که منجر به کاهش تنش های منطقه ای و راهبردی خواهد شد.

اگر روندهایی همانند هنجارسازی، تنش زدایی و اعتمادسازی در سیاست خارجی ایران شکل گیرد، در آن شرایط می توان شاهد تنش زدایی های همزیستی مسالمت آمیز را مورد توجه قرار داد. برخی از تحلیل گران فکر می کنند که تنش زدایی با همزیستی مسالمت آمیز مربوط به شرايطی است که منجر به ایجاد سازش یا انعطاف پذیری می گردد. در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران می گردد. در حالی که، ادبیات روابط بین الملل نشان می دهد که همزیستی مسالمت آمیز و تنش زدایی انعکاس ارتقاء معادله قدرت بازیگران برای دستیابی به اهداف راهبردی در نظام جهانی محسوب می شود.

بنابراین همزیستی مسالمت آمیز بر اساس نشانه هایی به «موازنه تهدید» حاصل خواهد شد. موازنه تهدید به معنای آن است که هر بازیگر در نظام جهانی باید بتواند با تهدیدات و بازیگرانی مقابله نماید که آسیب جدی برای امنیت راهبردی آن ایجاد می کند. روندهایی از جمله ائتلاف گرایی حاصل پیوند تنش زدایی، همزیستی مسالمت آمیز و موازنه تهدید با جمهوری اسلامی تلقی می شود. به عبارت دیگر، ائتلاف گرایی هزینه های راهبردی ایران در محیط منطقه ای و سیاست بین الملل را کاهش می دهد. نشانه های ائتلاف گرایی ایران را می توان در لبنان، عراق مورد ملاحظه قرار داد.

هریک از کشورهای یاد شده دارای نشانه هایی از همکاری راهبردی با جمهوری اسلامی ایران بوده است. همکاری های چندجانبه منطقه ای و بین المللی عموماً دارای مطلوبیت های راهبردی برای جمهوری اسلامی ایران خواهد بود. تحقق چنین اهدافی در روند تعامل سازنده حاصل خواهد شد. تعامل سازنده نه تنها به عنوان یکی از شاخص های اصلی برنامه توسعه و سیاست های کلی جمهوری اسلامی محسوب می شود، بلکه باید آن را به عنوان بخش اجتناب ناپذیری از فرایندی دانست که زمینه های لازم برای تحقق راهبرد اعتدالی موقعیت ایران از طریق سازوکارهای سیاست خارجی را امکان پذیر می سازد.

نتایج حاصل از انجام این پژوهش بیان گر آن است که روندهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نقش مؤثر و تعیین کننده ای در روند اهداف سند چشم انداز ۱۴۰۴ ایفا می نماید. اگرچه، سند چشم انداز معطوف به ارتقای قابلیت راهبردی ایران در حوزه های اقتصادی، صنعتی، اجتماعی و علمی می باشد، اما تحقق چنین اهدافی بدون توجه به سازوکارهای تعامل سازنده امکان پذیر نخواهد بود. ضرورت های تعامل سازنده ایجاب می نماید که روندهای هنجارسازی برای تحقق اعتمادسازی و تنش زدایی در دستور کار قرار گیرد.

دکتر ابراهیم متقی

تیر ماه ۱۳۹۲